

In een brief, gedateerd 22 september 1968, schrijft Virginie Regnault (1905-1982)¹, aan mevrouw De Loos-Haaxman (1881-1976)² over haar bezoeken aan tentoonstellingen van de afgelopen tijd, onder meer in Amsterdam:

‘Vrijdagavond openden drie tentoonstellingen tegelijk. Dat deden in overleg de Galerie Espace, de Galerie Swart en de Galerie 20. Ze liggen dicht bij elkaar op de Keizersgracht en geven gezamenlijk één uitnodiging. Dat is kostenbesparend en ook voor de bezoekers is het prettig om van de ene galerie naar de andere te wandelen en soms weer terug. Er is dan ook meer variatie in de belangstellenden want elke galerie heeft zijn specialiteiten. En dat maakt het boeiend en verrassend. De kunst van vandaag is wel geheel verschillend van die in de tijd dat mijn vader verzamelde.’³

Veertig jaar later nemen de erven van Galerie Espace contact op met het RKD met de vraag of er belangstelling is voor het archief. Die belangstelling is er, het betreft tenslotte een galerie die jarenlang een begrip was in het Nederlandse kunstleven.

In a letter dated 22 September 1968, Virginie Regnault (1905-1982)¹ wrote to Mrs De Loos-Haaxman (1881-1976)² about her visits to recent exhibitions in Amsterdam and elsewhere: ‘On Friday evening three exhibitions opened at the same time. This was by arrangement between Galerie Espace, Galerie Swart and Galerie 20. They are located close together on the Keizersgracht and sent out a joint invitation. That cuts down on costs and it’s pleasant for visitors to stroll from one gallery to another, and sometimes back again. This attracts a wider range of people since each gallery has its own specialties. It makes it absorbing and refreshing. Art today is totally different from what it was like when my father was collecting.’³ Forty years later the heirs of Galerie Espace got in touch with the RKD to ask whether it would be interested in the archive. The answer is a resounding yes. After all, for years this gallery was at the heart of the Dutch art world.



1. Eva Bendien en Rutger Noordhoek Hegt in het kantoor van hun galerie. Uit: M. Hoogendonk (red.), *Galerie Espace 40 jaar ruimte voor eigentijdse kunst*, Abcoude 1997, p.136.

1. *Eva Bendien and Rutger Noordhoek Hegt in the office of their gallery. From: M. Hoogendonk (ed.), Galerie Espace 40 jaar ruimte voor eigentijdse kunst*, Abcoude 1997, p. 136.



2. Irene Meyjes bezig met de eerste inventarisatie van het archief van Galerie Espace op de zolder van het pand aan de Keizersgracht.
 2. Irene Meyjes drawing up the first inventory of The Galerie Espace Archive in the attic of the premises on the Keizersgracht.

In de jaren vijftig liepen Eva Bendien (1921-2000) en Polly Chapon-Meure met plannen rond om een galerie te beginnen om 'eigentijdse kunstenaars die oprecht en vooruitstrevend zijn te introduceren zonder zich te binden aan richting of nationaliteit'.⁴ In november 1956 organiseerden zij, met een grote verzameling grafiek in voorraad, een eerste tentoonstelling van schilderijen, gouaches en kleine plastieken van Karel Appel, Corneille, Wessel Couzijn, Emilio Scanavino, Serge Vandercam en Theo Wolvecamp. De tentoonstellingsruimte was in een zeventiende-eeuws pand, Klein Heiligland 36 te Haarlem, vlakbij het Frans Hals Museum en met als overbuurman de bekende Haarlemse kunstenaar Henri Frédéric Boot (1877-1963). De oprichtingsakte werd in januari 1957 opgemaakt, waarbij het officiële bestaan van Kunsthandel Galerie Espace N.V. een feit werd.

In de daaropvolgende vier jaar werden tentoonstellingen gehouden, waarbij een voorliefde voor Cobra en daaraan verwante kunst zichtbaar werd. Er werden werken getoond van onder anderen Pierre Alechinsky, Corneille, Imre Nagy, Anton Heyboer, Lucebert, Jules Chapon, Jef Diederer, Lea Nikel en Hans Wiesman. Het eerste optreden van 'Groep Amsterdam' bestaande uit de beeldhouwers Wessel Couzijn, Ben Guntenaar, Carel Kneulman, Shinkichi Tajiri en Hans Verhulst was bij

In the 1950s Eva Bendien (1921-2000) and Polly Chapon-Meure had plans to start a gallery to 'introduce contemporary artists who are sincere and progressive without tying themselves to a movement or nationality'.⁴ In November 1956, with a large collection of graphic art in stock, they organised a first exhibition of paintings, gouaches and small sculptures by Karel Appel, Corneille, Wessel Couzijn, Emilio Scanavino, Serge Vandercam and Theo Wolvecamp. The exhibition space was in a seventeenth-century building, 36 Klein Heiligland, in Haarlem, close to the Frans Hals Museum and across the street from the well-known Haarlem artist Henri Frédéric Boot (1877-1963). The memorandum of association was drawn up in January 1957, whereby the Kunsthandel Galerie Espace N.V. officially came into existence.

In the subsequent four years exhibitions were held that revealed a preference for Cobra and related art. Work by the following artists was shown: Pierre Alechinsky, Corneille, Imre Nagy, Anton Heyboer, Lucebert, Jules Chapon, Jef Diederer, Lea Nikel and Hans Wiesman among others. The first performance by 'Groep Amsterdam', consisting of the sculptors Wessel Couzijn, Ben Guntenaar, Carel Kneulman, Shinkichi Tajiri and Hans Verhulst, took place at Galerie Espace in Haarlem. The introduction was written by H.L.J. Jaffé. Other speakers at openings included Harry Mulisch, Bert Schierbeek, Hans Redeker, R.W.D. Oxenaar, Dick Hillenius and Lucebert.

In 1960 the gallery moved to 548 Keizersgracht in Amsterdam. The first exhibition at this location was also the Dutch debut of the Chinese artist Walasse Ting. Eva and Polly worked together for another three years, during which time they took part in the 1er Salon International de Galeries Pilotes in Lausanne with Pearl Perlmutter (design by Benno Premela) and organised a first Hundred Guilder Exhibition. In the spring of 1964 Polly Chapon left to begin her own gallery in Brussels. Eva Bendien kept the gallery going, at first alone and later with Rutger Noordhoek Hegt.

A new generation of artists, which the press soon dubbed 'New Figuration', came onto the scene: Reinier Lucassen, Breyten Breytenbach, Etienne Elias, Theo Niermeyer, Han Bennink, Pieter Holstein, Sipke Huismans. It was Sipke Huismans who made the blue ladder that stood in the window box at Galerie Espace from 1968. Alechinsky, Lucebert, Lucassen and Breytenbach

Galerie Espace in Haarlem. De inleiding verzorgde H.L.J. Jaffé. Andere sprekers bij openingen van tentoonstellingen waren onder meer Harry Mulisch, Bert Schierbeek, Hans Redeker, R.W.D. Oxenaar, Dick Hillenius en Lucebert. In 1960 verhuisde de galerie naar Keizersgracht 548 in Amsterdam. De eerste tentoonstelling op deze locatie was tevens het Nederlandse debuut van de Chinese kunstenaar Walasse Ting. Eva en Polly werkten nog drie jaar samen, waarbij ze onder andere deelnamen aan de *1er Salon International de Galeries Pilotes* in Lausanne met onder anderen Pearl Perlmutter (ingericht door Benno Prensela) en een eerste 'Honderdguldententoonstelling' organiseerden. In het voorjaar van 1964 vertrok Polly Chapon om in Brussel een eigen galerie te beginnen. Eva Bendien zette de galerie voort, eerst alleen, daarna samen met Rutger Noordhoek Hegt.

Een nieuwe generatie kunstenaars, in de pers al gauw als 'Nieuwe Figuratie' aangeduid, deed zijn intrede: Reinier Lucassen, Breyten Breytenbach, Etienne Elias, Theo Niermeyer, Han Bennink, Pieter Holstein, Sipke Huismans. Van Sipke Huismans was het blauwe laddertje afkomstig, dat vanaf 1968 bij Galerie Espace in de vensterbank stond.

Alechinsky, Lucebert, Lucassen en Breytenbach zijn altijd bij de galerie gebleven, evenals Roger Raveel. Hij exposeerde er voor het eerst in 1965. Meer dan veertig jaar bleef hij verbonden aan de galerie en dat is zeker van invloed geweest op zijn bekendheid in Nederland.⁵ In dat zelfde jaar had ook Carel Visser een solotentoonstelling bij Espace. Vanaf 1967 kwamen kunstenaars als Jan Roeland, Klaas Gubbels, Mark Brusse, Cornelius Rogge, Henk van Woerden, George Rickey, Hans Ebeling Koning en Johan Haanstra bij de galerie. In de jaren negentig was er ruimte voor jonge kunstenaars onder wie Gabriëlle van der Laak, Miriam Cahn, Sonja Oudendijk, Tjibbe Hooghiemstra en Ronald Noorman.

In november 1990 werd aan de Kerkstraat een dependance geopend, waar Anneke Oele de leiding kreeg. Hierdoor werd het mogelijk om overzichtstentoonstellingen te organiseren met werk van inmiddels gevestigde kunstenaars als Lucassen en Raveel. Ook kon er door beide locaties te benutten een grote tentoonstelling rond het thema *Bomen* plaatsvinden, waaraan vijftig kunstenaars deelnamen. Gelijktijdig met de tentoonstelling *Hommage aan Jorn* in het Stedelijk Museum, werden in de Kerkstraat aquarellen, tekeningen en grafiek van Asger Jorn getoond. Na sluiting van de dependance en het vertrek van Anneke Oele in 1995 besloten de galeriehouders het rustiger aan te gaan doen. Aan de KunstRai deden ze bijvoorbeeld niet meer mee. Het aantal tentoonstellingen werd teruggebracht tot gemiddeld zes per jaar.

De galerie bleef actief tot 2007, ondanks het overlijden van Eva Bendien in 2000. Vlak voor het vijftigjarig jubileum in 2007 overleed ook Rutger Noordhoek Hegt.

always stayed with the gallery, as did Roger Raveel, who exhibited there for the first time in 1965. He was associated with the gallery for over 40 years and this certainly influenced how well known he is in the Netherlands.⁵ In the same year Carel Visser also had a one-man show at Espace. From 1967 artists such as Jan Roeland, Klaas Gubbels, Mark Brusse, Cornelius Rogge, Henk van Woerden, George Rickey, Hans Ebeling Koning and Johan Haanstra joined the gallery. In the 1990s there was room for young artists, including Gabriëlle van der Laak, Miriam Cahn, Sonja Oudendijk, Tjibbe Hooghiemstra and Ronald Noorman.

In November 1990 a branch in the Kerkstraat was opened with Anneke Oele in charge. This made it possible to mount retrospectives with work by now established artists like Lucassen and Raveel. By using both locations the gallery was also able to hold a large exhibition on the theme Trees in which 25 artists took part. At the same time as the exhibition Hommage to Jorn at the Stedelijk Museum, watercolours, drawings and graphic work by Asger Jorn were shown at the Kerkstraat branch. After its closure and the departure of Anneke Oele in 1995, the gallery owners decided to take things easier. They no longer took part, for instance, in the KunstRai. The number of exhibitions was reduced to on average six a year. The gallery remained active until 2007, despite the death of Eva Bendien in 2000. In 2007, just before the 50th anniversary, Rutger Noordhoek Hegt also died.

In January 2008 we climbed the stairs of the elegant building on the Keizersgracht in order to make a selection on the spot, pre-sort the material and generally describe the archives and the documentation. This had been agreed with the heirs in view of the huge extent of the archives. In the first three months of that year Irene Meyjes and I worked two days a week on the archives. 'The weight of the years makes history', wrote Cornelius Rogge in the anniversary book of 1976, 'and happily there is no end to it'.⁶ Working in this place, where so much was said and heard, where encounters took place with art as the connecting link, was very special for us. We found the most material in the attic of the 'back house'. Separate files were created for correspondence with a number of artists such as Anton Heyboer, Roger Raveel, Lucassen and Lucebert. We also found files with bills and invoices, exhibition lists, cashbooks,

In januari 2008 beklommen we de trap van het statige pand aan de Keizersgracht om, zoals met de erven afgesproken, het archief en de documentatie, vanwege de enorme omvang ervan, ter plaatse te selecteren, voor te ordenen en globaal te beschrijven. In het eerste kwartaal van dat jaar hebben Irene Meyjes en ik twee dagen in de week aan het archief gewerkt. 'Het gewicht van de jaren maakt historie', schreef Cornelius Rogge in het jubileumboekje van 1976, 'en gelukkig komt er geen eind aan.'⁶ Het werken op deze plek, waar zoveel te zien was, waar zoveel gesproken en gehoord is, waar ontmoetingen hebben plaatsgevonden met kunst als verbindend element, was heel bijzonder voor ons.

Op de zolder van het achterhuis troffen we het meeste materiaal aan. Voor de correspondentie betreffende een aantal kunstenaars zoals Anton Heyboer, Roger Raveel, Lucassen en Lucebert waren aparte ordners aangelegd. Voorts vonden we ordners met nota's en facturen, tentoonstellingslijsten, kasboeken, huishoudboekjes, schriftjes en ringmappen met aantekeningen ter voorbereiding van tentoonstellingen enz. enz. Er waren bezoekersboeken van 1956 tot en met 1963 en dan nog een uit de jaren 1992 en 1993. Wat betreft de agenda's was het andersom. Van de eerste twaalf jaar zijn geen agenda's aangetroffen, met uitzondering van een uit 1962. Of ze tussen 1962 en 1969 wel zijn bijgehouden, maar niet zijn bewaard, is de vraag. Er werden twee soorten agenda's gebruikt, de meer persoonlijke, huishoudelijke, met daarin ook notities en afspraken met betrekking tot de galerie en kantooragenda's. Verder zijn foto's bewaard van kunstwerken die als werk materiaal voor de galerie dienden, foto's van atelierbezoeken onder andere aan Klaas Gubbels in zijn atelier in Frankrijk en aan Roger Raveel in België. Er zijn ook foto's van openingen van tentoonstellingen, foto's van tentoonstellingsoverzichten zijn er echter veel minder. Vanaf 1956 werden plakboeken aangelegd met uitnodigingen, soms met een nieuwjaarswens, telegram of foto, maar vooral met knipsels uit kranten en tijdschriften betreffende tentoonstellingen, zowel bij Espace als bij andere galerieën en musea. Al met al een schat aan informatie. Van de kunstenaars, die bij Espace exposeerden, eenmalig of regelmatig, werd alles verzameld. We troffen bijvoorbeeld archiefbescheiden en krantenknipsels aan over de strijd tegen de apartheid in Zuid-Afrika, door het contact met Breyten Breytenbach.

Tenslotte waren er ook archivalia en documentatie betreffende familie van Eva: Jacob Bendien (1890-1933) en Paul Citroen (1896-1983), beiden ooms van Eva Bendien. Het archief is in de loop van 2008 naar het RKD overgebracht en daar verder geïnventariseerd.

'Het gaat mij om het kijken, het zien', zei Eva in een interview met Lien Heyting ter gelegenheid van het veertigjarig jubileum van de galerie.⁷ Janny de Jong, die

housekeeping books, notebooks and ring binders with notes in preparation for exhibitions, etc. There were visitors' books from 1956 to 1963 and then one more for the years 1992 and 1993. As for the diaries, it was the other way around. None have been found for the first 12 years, except for one for 1962. Whether diaries were kept from 1962 to 1969, but not preserved, is the question. Two kinds of diary were used, the more personal, housekeeping kind, with notes and appointments related to the gallery, and office diaries. There are also photos of artworks that served as working material for the gallery, photos of studio visits, among others to Klaas Gubbels in his atelier in France, and to Roger Raveel in Belgium. In addition there are photos of openings of exhibitions, but there are far fewer photos of the actual exhibitions. From 1956 scrapbooks were started with invitations, sometimes a New Year's greeting, telegram or photo, but mainly with cuttings from newspapers and magazines about exhibitions both at Espace and other galleries and museums. All in all, it represented a wealth of information. In the case of artists who exhibited at Espace, once or regularly, everything was collected. For instance, we found archive material and newspaper cuttings about the anti-apartheid movement in South Africa, no doubt resulting from contact with Breyten Breytenbach. Lastly, there were archive material and documentation dealing with Eva's family: Jacob Bendien (1890-1933) and Paul Citroen (1896-1983), both uncles of Eva Bendien. In the course of 2008 the archive was transferred to the RKD and further inventoried there.

'What matters to me is looking, seeing', said Eva in an interview with Lien Heyting on the occasion of the gallery's 40th anniversary.⁷ Janny de Jong, who was Eva and Rutger's right hand from 1989, confirms this. Being open and not immediately judgemental are essential. Eva was not theoretically inclined, but she liked to talk about her work, particularly with Lucassen. She had an unerring feeling for quality and had no time for pretentiousness. With some collectors she had a very close, almost intimate relationship. Of course it was important to her to sell, but love of art was and remained the great driving force. She could make collectors enthusiastic, she taught them to look properly.

In the book marking the 20th anniversary Rutger Noordhoek Hegt wrote: 'the artists with whom we work are most important to us. they show us



3. Voorzijde van een kaart van Klaas Gubbels gericht aan Eva Bendien en Rutger Noordhoek Hegt, augustus 1991. Uit: archief Galerie Espace (0707), inv.nr 306
 3. The front of a card from Klaas Gubbels to Eva Bendien and Rutger Noordhoek Hegt, August 1991. From: Galerie Espace Archive (0707), inv. no. 306

vanaf 1989 de rechterhand van Eva en Rutger was, beaamt dat. Ontvankelijkheid en niet direct oordelen zijn daarbij onontbeerlijk. Eva was niet theoretisch ingesteld, maar ze praatte graag over het werk, met name met Lucassen. Ze had een feilloos gevoel voor kwaliteit en was wars van aanstellerij. Met sommige kunstverzamelaars had ze een heel goed, bijna innig contact. Natuurlijk was het belangrijk voor haar om te verkopen, maar de liefde voor de kunst was en bleef de grote drijfveer. Ze kon verzamelaars enthousiasmeren, ze leerde hen goed kijken.

Rutger Noordhoek Hegt schrijft in het boekje ter gelegenheid van het twintigjarig jubileum: 'de kunstenaars met wie wij werken zijn voor ons het belangrijkste. Zij laten ons dwingend een wereld zien die ons intrigeert en blijft boeien. Voor onze keuze is dit het criterium.'⁸ Met een aantal van hen ontstond een hechte vriendschap. In het archief zijn sporen te vinden van het door elkaar heen lopen van persoonlijke en zakelijke contacten. Ook aan de bijdragen van kunstenaars ter gelegenheid van jubilea en in correspondentie, waaronder ingekomen

a world - compellingly - that intrigues us and continues to fascinate us. this is the criterion for our choice'.⁸ A close friendship was established with several of them. Traces can be found in the archive of the intermingling of personal and business contacts. The personal links between artist and gallery owners are also evident from the contributions from artists to anniversaries and in correspondence, including letters and cards with original drawings and watercolours. It was a 'warm home', where at times things could get out of hand in a nice way at openings. Mathilde Visser (1900-1985) wrote in Het Financieele Dagblad in November 1976: 'Lucassen was talking to Corneille and Corneille to Heyboer and I'd never seen Heyboer looking so animated and content, with the girls feeling at ease. But that was only possible because Espace is something more than just a gallery, something more than just a dealer who finds customers for the artists. It's a meeting place for kindred

brieven en kaarten met originele tekeningen en aquarellen, is de persoonlijke band tussen galeriehouders en kunstenaar afleesbaar. Het was een 'warm huis', waar het tijdens openingen wel eens op een leuke manier uit de hand kon lopen. Mathilde Visser (1900-1985) schreef in november 1976 in *Het Financieele Dagblad*: 'Lucassen stond te praten met Corneille en Corneille met Heyboer en nog nooit heb ik Heyboer zo opgewekt en tevreden gezien, met de meisjes die zich op haar gemak voelden. Maar dat kon alleen omdat Espace iets meer is dan zo maar een galerie, iets meer dan zo maar een kunsthandel die klanten voor de kunstenaars vindt. Het is een ontmoetingsplaats tussen gelijk gestemde mensen, tussen hen die iets maken en hen die daarmee willen leven, zoals Eva en Rutger zelf willen leven tussen het werk van hun kunstenaars, waarmee ze zich verbonden voelen.'⁹

Lidy Visser
Archivaris

*Mijn hartelijke dank gaat uit naar Marceline Dibbitts voor de gastvrijheid en hulp tijdens de werkzaamheden in Amsterdam. Tevens dank ik Janny de Jong en Sipke Huismans voor het beantwoorden van vragen. Veel informatie heb ik geput uit: M. Hoogendonk (red.), *Galerie Espace 40 jaar ruimte voor eigentijdse kunst*, jubileumuitgave en tent.cat. Haarlem (Frans Halsmuseum), Abcoude/Haarlem 1997.

spirits, for those who make something and those who want to live with it, just as Eva and Rutger themselves want to live amid the work of their artists, with which they feel an affinity'.⁹

Lidy Visser
Archivist

**My warmest thanks are owed to Marceline Dibbitts for her hospitality and help when we were working in Amsterdam. I also wish to thank Janny de Jong and Sipke Huismans for answering questions. I drew a great deal of information from M. Hoogendonk (ed.), Galerie Espace 40 jaar ruimte voor eigentijdse kunst, exhib. cat. Haarlem (Frans Hals Museum), Abcoude/Haarlem 1997.*

- 1) Virginie Regnault is evenals haar vader Pierre Alexandre Regnault kunstverzamelaar. Van beiden beheert het RKD archiefbescheiden, zie archief Regnault (0261).
- 2) Mw. De Loos-Haaxman was o.a. conservator van de galerij van portretten van de Gouverneurs Generaal te Batavia in toenmalig Nederlands-Indië.
- 3) Archief De Loos-Haaxman (0299), inv.nr. 43.
- 4) *Nieuwe Haarlemse Courant*, 5 november 1956.
- 5) P. Coessens, H. Sizoo (tekst), *Espace. Raveel en Nederland*, tent.cat. Machelen-aan-de Leie (Roger Raveelmuseum) 2009-2010.
- 6) *galerie espace nv negentien honderd zes en vijftig / negentien honderd zes en zeventig*, jubileumuitgave, Amsterdam 1976.
- 7) 'Het dromerige is er wel een beetje af', interview door Lien Heyting in *NRC Handelsblad*, 15 augustus 1997.
- 8) *galerie espace nv negentien honderd zes en vijftig / negentien honderd zes en zeventig*, jubileumuitgave, Amsterdam 1976.
- 9) Mathilde Visser schreef o.a. kunstkritieken voor *De Waarheid* (1956-1967) en *Het Financieele Dagblad* (1972-1985).

- 1) *Like her father Pierre Alexandre Regnault, Virginie Regnault was an art collector. The RKD has archive material relating to both, see Regnault Archive (0261).*
- 2) *Mrs De Loos-Haaxman was curator of the portrait gallery of the Governors-General at Batavia in what was then the Dutch East Indies.*
- 3) *De Loos-Haaxman Archive (0299), inv. no. 43.*
- 4) *Nieuwe Haarlemse Courant*, 5 November 1956.
- 5) *P. Coessens, H. Sizoo (text), Espace. Raveel en Nederland, exhib. cat. Machelen-aan-de-Leie (Roger Raveelmuseum) 2009-2010.*
- 6) *galerie espace nv negentien honderd zes en vijftig / negentien honderd zes en zeventig, anniversary publication, Amsterdam 1976.*
- 7) *'Het dromerige is er wel een beetje af', interview by Lien Heyting in NRC Handelsblad, 15 August 1997.*
- 8) *galerie espace nv negentien honderd zes en vijftig / negentien honderd zes en zeventig, anniversary publication, Amsterdam 1976.*
- 9) *Mathilde Visser wrote art reviews for De Waarheid (1956-1967) and Het Financieele Dagblad (1972-1985).*